

54. Ibid. - S. 163.
 55. Ibid. - S. 164.
 56. Mikulka J. Jiří z Poděbrad a plán mírového uspořádání Evropy. -S. 155.
 57. Vaněček V. Historicky význam projektu krále Jiřího a vědecké řešení kolem něho. - S. 46.
 58. Ibid. - S. 49.
 59. Краткая история Чехословакии. С древнейших времен до наших дней. - С. 84.
 60. Mikulka J. Jiří z Poděbrad a plán mírového uspořádání Evropy. - S. 157.

SUMMARY

The Project „Treaty on Peace Establishment in the christian World“ by Hussite king Geoge from Podebrad

Ihor Lychtey

The article deals with the most important aspects of foreign policy of Czech king George from Podebrad. In order to find abroad allies against Pope curia he had prepared a project to create a coalition of leeceling European states which aim was to limit Pope intrigues in the foreign policy, to prevent Turkish jeopardy and to establish peace in Europe. George efforts, though led to no positive results.

ПОШУК НОВИХ МОДЕЛЕЙ ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ-РУСІ У 60-70-х рр. XII ст.

ФЕДАКА С.

Після тривалої феодалної війни 1140-50-х років життєві ресурси Русі-України були вкрай виснажені. Змучене майже п'ятнадцятилітньою усобицею суспільство гостро потребувало мирної передишки – будь-якою ціною. Продовження воєн могло вже позначитися не лише на економічних, а й на демографічних характеристиках. У цьому і коріниться головна відповідь на загадку відносно спокійного правління у Києві Ростислава Мстиславича (1159-1167), який до цього 32 роки правив у Смоленську і був засновником смоленської династії.

Парадоксально, що правителем у пост-імперському Києві став князь зовсім не з української землі. Але це сталося після того як українські князі не дійшли порозуміння. Жодна з п'яти земель не змогла просунути свого кандидата на великий стіл. Смоленець же як проміжна кандидатура влаштував усіх. Будучи тут чужим, він не повинен би

був затриматися у Києві довше, ніж на це розраховували шукачі компромісу. Мавра запросили зробити свою справу – забезпечити кілька років миру, бо що-що, а миротворчі здібності не є типовими для українського національного характеру. Цього разу знов не обійшлися без варягів.

Правда, на початку правління Ростислава ще сталося кілька спалахів усобиці, але це була вже її агонія. 1160 р. Ізяслав Давидович, оговтавшись від поразки та закликавши половців, пішов на Чернігів. Проте тамтешньому Святославу допомогли київські, волинські і галицькі полки. Останні і надалі неодноразово підтримували Святослава Ольговича. 1161 р. під час нової спроби відвоювати Київ Ізяслав був поранений і помер. Його союзник галицький ізгой Іван Берладник того ж року помер у Фесалоніках. Можна лише гадати, чи не було тут руки Ярослава Галицького, який тепер ставав

єдиним князем Галичини, причому наступні десять-дванадцять років стали для цього краю найспокійнішими.

Тим часом і Ростислав пожинав плоди перемоги, яка настала якось сама собою, навіть без якихось виняткових зусиль з його боку. У Новгороді, Смоленську і на Волині сиділи його сини і племінники. Київською землею теж управляли молоді Ростиславичі. Один з них, Рюрик, знаходився при батькові і був воєводою Київського полку, інший, Мстислав, тримав стратегічно важливу фортецю Білгород. Давид Ростиславич утвердився у Вітебську та чинив тиск на полоцьких князів.

Вокняження у Києві смоленського князя природно потягнуло за собою часткове відтворення імперської структури Русі, але без найперспективнішої частини – Поволжя. Не вдалося загнати туди і Полоцько-Мінську землю. Присутність Новгорода була досить умовною.

Прагнучи розв'язати половецьку проблему, Ростислав 1162 р. одружив сина Романа з донькою хана Беглюка, але бажаних наслідків не досяг. Тоді 1166 р. Ростислав зібрав коаліцію більшої кількості князів проти степовиків і наніс їм поразку. Повторно коаліцію зібрано 1167 р., аби забезпечити дніпровський торговий шлях. Щоб зміцнити послаблені позиції, свого сина Святослава у Новгороді, Ростислав ще здійснив подорож на північ, але на зворотньому шляху помер під Смоленськом 14 березня 1167 р.

У оцінках особистості Ростислава та результатів його діяльності давно вже панує однаковість. Він визнається людиною чесною, оборонцем старих традицій, який поважав віджилий принцип старшинства та підтримував честь великокняжого столу, але не відзначався талантами батька Мстислава Великого та діда Мономаха, не мав особливого хисту государя та полководця [1]. Контрастною постаттю до Ростислава часто виставляють Андрія Боголюбського. П.Толочко показав надуманість такого стереотипу, оскільки князі, що претендували на керівну роль у державі, відрізнялися не кінцевими цілями (завжди об'єднувальними), а методами і шляхами їх досягнення [2]. У цьому ж обидва реставратори імперії, справді, були небом і землею. До того ж, творити імперію на базі колишньої колонії з її специфічним складом населення, серед якого чимало пасіонарів, було все ж легше, ніж відновлювати

її на базі метрополії, сторозтерзаної тривалими війнами. Відновити імперію з центром у Києві вже не зміг би навіть Андрій. Як показали наступні події, останній це чудово розумів.

У 60-х роках Україною-Руссю вже міг правити і такий благостний князь як Ростислав. Землі, знеслені чвертьвіковою трансформацією, князі, виснажені не лише психологічно, а й фізично. 1164 р. помер Святослав Ольгович, чернігівський стіл цього ворохобника зайняв обережно-раціоналістичний Святослав Всеволодич, у якому було дуже мало від діда Олега, зате дуже багато від батька Всеволода II. Без бою розв'язалися конфлікти з Мстиславом Ізяславичем й Андрієм Боголюбським – не так через дипломатичні таланти Ростислава, як через загальну втому від війн. Київ якось непомітно, інерційно ковзнув на стадію центру національної федерації земель. Ростислава визнали як патріарха Руської землі чернігівські Ольговичі, волинські Ізяславичі, галицький Ярослав, переяславський Гліб. Добряче пошарпана Київщина відігравала роль такого собі федерального округу, правда, чималенького. Традиціоналіст Ростислав виявився цілком адекватним часові: він нічого не ламав спеціально, але й не мав волі опиратися могутньому етнополітичному процесові. На зміну бурхливій перебудові, чи, власне, демонтажеві імперських структур, надійшла доба стабілізації, перепочинку, коли суспільство відновлювало ресурси, підірвані війнами, і поховальні плачі змінилися дитячими колісковими. Правити у такому суспільстві – мрія будь-якого політика, тому Ростислава слід вважати перш за все улюбленцем долі, а його піднесення на київський стіл – глибоко зумовленим усією суспільною ситуацією.

Князь міг вдавати, ніби нічого не змінилося, але колишньої імперії вже не існувало. До закордонної політики Ростислав був цілком байдужий, зате він доклав усіх зусиль, аби забезпечитись від половців і вибороти для Русі ще кілька спокійних років.

Десятиліття вистачило для того, щоб підросло нове покоління бійців, і наприкінці 60-х перетурбації відновилися. Ростислав відчув, що його інтермеццо закінчується, і 1167 р. помирає. Ростислав зміг відновити престиж і роль великокняжого влади, але тепер вже не в рамках цілої імперії, а в системі власне українських земель. Вісім років Україна-Русь практично не знала усобиць. Пол-

ітика щодо Степу була оборонною, не робилося далеких походів, не було блискучих перемог, зате й половці не потикалися далі пороської лінії. Саме там вони потерпіли поразки 1161 і 1166 рр., після чого зовсім припинили напади, задовільняючись грабунками купецьких валок.

По смерті Ростислава, незважаючи на наявність більш родовитих кандидатів (Володимир Мстиславич, Святослав Всеволодич і Андрій Боголюбський), київські бояри запросили Мстислава Ізяславича Волинського, який до цього двічі садовив у Києві свого дядька Ростислава і був, по суті, його співправителем. У рішенні боярства запросити князя саме з української землі, відчувається вже усвідомлення нових політичних реалій. Знов розпочиналося оформлення України-Русі як національної держави. Перейшовши до Києва, Мстислав зберіг за собою і багату Волинь, яка вже мала набагато тісніші зв'язки з Київщиною, ніж Чернігівщина і навіть, можливо, Переяславщина. Слава Мстислава як переможця половців була такою, що для оволодіння Києвом не довелося застосовувати жодних видимих зусиль. Всі його противники «затворилися» у Вишгороді. Потрапивши в облогу, вони відмовилися від непомірних територіальних претензій, але Мстислав пішов на певні поступки: Давид Ростиславич зберіг Вишгород, Рюрик – Овруч, Володимир Мстиславич – Котельницю, Ярослав залишився у своєму Луцьку, а столичне місто Волині Володимир закріплено й надалі за Мстиславом.

Ставши великим князем, Мстислав розгорнув енергійну діяльність по захисту України-Русі і торгових шляхів від половців. 1168 р. він скликав васалів до Києва: «Браття! Поклопочіться про Руську землю і про свою отчизну і дідизну, бо ведуть погани християн кожного року у вежі свої, а з нами присягу приймаючи і завжди переступаючи. І вже вони в нас і Грецький шлях однімають, і Солянний, і Залозний. Тому гоже було б нам, браття, поклавши надію на Божу поміч і на молитву Святої Богородиці, добути путів отців своїх і дідів своїх, і своєї честі» [3]. Тут чувається відродження духу і букви Любечча, а разом з тим тут же бачимо ті ідеї й образи, які згодом обростуть плоть у Слові о полку Ігоревім. У поході взяло участь 13 князів, П.Толочко назвав його «хрестовим» [4]. Половців було загнано за Оскол.

Переможні походи сприяли територіальному єднанню України-Русі, але не припинили боротьби князів за Київ. Зауважимо, що ця боротьба спростовує: гадку про політичний занепад Києва в аналізовану добу. Мстислав лише на якийсь час домігся визнання свого старшинства. Володіючи Києвом і багатою, урбанізованою Волинною, опираючись на допомогу торків і тимчасово втихомирених Ольговичів, Мстислав, як вважає Б. Рибаків, став найсильнішим з-поміж сучасних йому князів, ніхто не міг протистояти йому сам-на-сам [5]. І все ж, маючи хоробрість і сильну волю, Мстислав не виявив достатньо гнучкості. Відносно швидко проти нього склався міцний союз Ростиславичів і Ольговичів, який очолив Андрій Боголюбський. На 1169 р. вплив Мстислава звужився до Київщини і Волині та ще до далекого Новгороду, де сидів Роман Мстиславич.

Безпосередній конфлікт між Андрієм Боголюбським і Мстиславом розгорівся формально через вплив на Новгород – імперська спадщина постійно торпедувала спокій на Україні-Русі. Але спроби Андрія відірвати Новгород від Києва і нав'язати новгородцям щойно вигнаного ними Святослава Ростиславича зазнали невдачі. Новгородцям було вигідніше орієнтуватися на Київ, який вже змирився з фактичною відрубністю Новгороду, його республіканством, досить формальним статусом князя тощо, аніж приставати до Суздаля з її автократичними тенденціями.

Тоді Боголюбський спрямував усі сили своїх союзників на південь. 1169 р. проти Мстислава виступило 12 князів з семи кінців Русі – усі Ростиславичі, Олег та Ігор Святославичі, Гліб Юрійович, Володимир Андрійович. За Никонівським літописом, до них приєдналися «половецькі князі з половцями, і угри, і чехи, і ляхи, і литва і силу силену воїнства зібравши, ішли до Києва» [6]. І все ж таки здобути Київ навіть такій армادі виявилось заскладно. Як і в часи Оскольда й Олега, подібне вдалося лише завдяки зрадникам, що ще раз підкреслює хибність уявлень про якийсь занепад Києва після втрати ним колоній. Зрадники ж серед київського істеблшменту знайшлися. Київське боярство завжди було розбите на партії. На той час час однією з найсильніших була партія смоленська, чи точніше сказати – партія, що орієнтувалася на Ростиславичів. Під час правління Ростислава вона значно посилила-

ся, тепер же мала поступатися місцем волинській партії Мстислава. Той же недооцінив її небезпеку і не вжив належних заходів для її нейтралізації. Наслідки не забарилися. Як свідчить Никонівський літопис, “окоянні ж бояри кийвські Петро Бориславич, і Нестор Жирославич, і Яків Дігеньвич почали королити і потай зв’язуватися з князем Мстиславом Андрійовичем й іншими князями, як передати їм град Київ”. Вони підказали напасникам найкращий план штурму, відкрили найвразливіші місця, і 8 березня 1169 р. Київ впав [7].

Іпатський літопис епічно повіствує: “І грабували вони два дні увесь город, Поділ і Гору, і монастирі, і Софію, і Десятинну Богородицю. І не було помилування анікому і нізвідки: церкви горіли, християн убивали, а других в’язали, жінок вели в полон, силоміць розлучаючи із мужами їхніми, діти ридали, дивлячись на матерів своїх. І взяли вони майна безліч, і церкви оголили від ікон, і книг, і риз, і дзвони познімали всі – смоляни, і суздальці, і чернігівці, і Олегова дружина, – і всі святині було забрано. Запалений був навіть монастир Печерський Святої Богородиці...” [8]. Вперше за всю історію Київ піддано нищівному розгрому самими руськими князями. Історики по-різному інтерпретували цей факт. С. Соловйов підкреслював, що Київ було взято при загальному опорі його жителів. В. Сергєєвич та інші вважали плундрування Києва результатом помсти підпорядкованих племен за його гегемонію та централізаторську політику. Б. Рибаків же тлумачив, що істориків введено в оману “барвистим описом дводенного розгрому міста в літописі Печорського монастиря, який було підпалено переможцями”, об’єктивні ж дані про нищення Києва він заперечує [9]. Але якраз Печерський монастир, хоч і був підпалений, проте не вигорів: “Бог молитвами Святої Богородиці оберіг його від такої біди” [10]. Тому якихось емоційних причин для перебільшень в його ченців не було.

П. Толочко відзначав, що у поході брали участь не тільки і не стільки суздальські князі, як південноруські [11]. З українських князів тут були чернігівські і перяславські. Ростиславичі ж, хоч і мали уділи на Київщині, по суті, представляли Смоленщину. Суздальці, справді, становили відносно невелику частку серед усіх полків, але ж натхненником і організатором походу, його мо-

гутнім режисером був саме суздалець Андрій, загальне оперативне керівництво здійснював його син Мстислав. Саме Суздальщині було найвигідніше таке приниження Києва, а нищити певний етнос його ж власними силами – це класична тактика усіх агресорів.

За С. Соловйовим, вчинок Андрія був подією величезної ваги, від неї історія пішла новим шляхом, з якого завівся на Русі новий порядок [12]. Б. Греков, хоч і відзначав, що Андрій не був чимось винятковим, все ж вбачав у його діяльності риси, що ріднили його з майбутніми творцями Московської держави, яким вдалося те, що було ще не під силу Андрієві [13].

Оцінка події М. Грушевським була цілком однозначною, хоча і зазнала впродовж років певної еволюції. У “Нарисі історії Київської землі” підкреслено, що Київ піддано нищенню цілком свідомо і за здалегідь продуманим планом: Андрій хотів “принизити значення Києва: без сумніву, Мстислав Андрійович знав наміри і бажання свого батька і, звичайно, міг би утримати від грабунку союзників, якби збереження Києва входило до планів Андрія, але цього не прагнув останній. В “Історії України-Русі” сказано лаконічніше, але різкіше: “Не раз брали Київ перед тим, але... тепер його брав тяжкий ворог лише з тим, щоб його знищити, понизити, зруйнувати”. В “Ілюстрованій історії України” дана подія вже поставлена в контекст генеральної політики суздальської династії “підірвати Київ, щоб його князі не мали значення, а їм щоб бути першими князями” [14].

За аналогією з американським “диким Заходом” Заліська Русь XII ст. була таким собі “диким Сходом”. На думку О. Насонова, там у XII-XIII ст. ще тільки починали проявлятися побутові риси старої вічевої Київської Русі [15]. За А. Зіміним, боярське землеволодіння у Володимиро-Суздальській Русі XII ст. ще не було поширеним явищем [16]. Більш того, навіть сам процес формування даної землі, за Толочком, при Андрії та його найближчих наступниках ще був далеким від завершення. Тому її князі були зайняті не перерозподілом внутрішніх володінь, як це було характерним для України-Русі, а розширенням зовнішніх кордонів, поширенням данини і суду на нові землі [17].

На уламках великої імперії формувалося з-поміж інших дві найбільші держави – у

дніпровському і у волзькому басейнах. Формувалися вони на різних етнічних базисах, на різних природно-географічних підкладках, на різному політичному підґрунті. Якщо Київ в основному вже перехворів імперським синдромом, то молодша Суздаль ще тільки мусила пройти через цю стадію, яка згодом стала для неї хронічною.

Після сплюндрування Києва Андрій посадив там молодшого свого брата Гліба, який перед тим з п'ятнадцять років княжив у Переяславі. Київський стіл Гліб обіймав з 12 березня 1169 р. до 20 січня 1171 р. (з невеликою перервою в лютому-квітні 1170 р.). Був одружений з донькою Ізяслава Давидовича, від якої мав трьох синів, зокрема Володимира, котрий 1169 р. і змінив батька у Переяславі. Половці, дізнавшись про зміну князя у Києві, прийшли поздоровити Гліба з утвердженням "на отчині своїй і дідині" і запропонувати союз. Позірні переговори були для половців лише прикриттям для розпочатих грабунків. Щоправда, вивести до степу свій багатий полон вони не змогли, бо їх наздогнав брат Гліба Михайло з сотнею переяславців і 1500 берендеями.

Значно більша небезпека загрожувала Глібові з боку Мстислава, який зовсім не змирився з утратою Києва. Але від його претензій Гліба захистили Ростиславичі, які через давню ворожнечу з Мстиславом все ще залишалися вірними суздальцям. Мстислав перш за все помстився своєму найближчому сусідові Володимирові Андрійовичу, спустошивши його Погорину. Володимир на той час хворів і скоро помер. Поруч, у Полонному, знаходився тоді Володимир Мстиславич. Дізнавшись про смерть Андрійовича, він проник до Дорогобужа, поклявшись "позріти лихом", але згодом захопив майно і волость покійного, а княгиню його вигнав. Між тим Мстислав уже вирушив разом з братом Ярославом Луцьким та галицьким допоміжним загоном на Київ. Біля Треполя до нього приєдналися чорні клобуки.

Київ стояв без князя: Гліб був у Переяславі, а Ростиславичі сиділи в своїх уділах, ніхто з них не наважувався узяти Київ. Головною причиною того була ненависть киян до суздальців та їхніх припісників. Про це знаємо з реакції дружинників Володимира Андрійовича. Коли його тіло слід було везти з Вишгорода до Києва, і Давид Ростиславич виряджав цих воїнів провозатими, вони відповіли: "Княже, ти сам відаєш, що ми зро-

били киянам; не можемо їхати, переб'ють нас" [18]

Мстислав вільно увійшов до Києва і урядився з братією. Його вокняжіння визнали Святополк Турівський, Всеволодкович Городенський і Володимир Мстиславич. Князь уклав також ряд з киянами, які поставилися до нього з демонстративною симпатією. Чорні клобуки трималися дводушно: звісно, з прополовецькими суздальцями їм було не по дорозі, але їх влаштували б і Ростиславичі. З Києва Мстислав з усіма силами пішов до Вишгорода, де засів Давид Ростиславич з великим військом. У нього були допоміжні загоони братів, Гліба Юрійовича, прийшов Кончак з половцями і частина берендеїв – Бастіва чадь, віддана Ростиславичам. Почалася облога, дрібні сутички, але союзники Мстислава не були настроєні на тривалу війну. Галицька підмога першою полишила його, пославшись на підробне розпорядження свого князя. За Густинським літописом, галицький воєвода сам був обманутий [19]. В. Татищев пояснював відступ галичан підкупом [20].

Мстислав після того відступив до Києва і кілька тижнів простояв там з полками на городах коло Золотих воріт. Давидові половці і берендеї непокоїли його табір наїздами, допоміжні загоони розходилися один за одним, до Давида ж тим часом підходили підкріплення, і сам Гліб сунув з-за Дніпра з новими ордами половців. На вимогу братії Мстислав нарешті вирішив відступити з наміром організувати новий похід. Половці кинулися наздогін, але були відкинуті. Вони узялися грабувати Київщину. Коли ж вони, відпущені Глібом, поверталися в степ, то Василько Ярополчич, що сидів у Михайлові, задумав наздогнати їх, але заблукав по дорозі і спізнився. Гліб з союзниками заступилися за своїх половців, спалили місто Василька і самого його прогнали. Це було дуже дико для киян, вихованих на традиціях боротьби зі степовиками. Це було й абсолютно незбагненно з погляду церкви – воювати за поган проти християн. Гліб зробив усе, аби зміцнити ненависть і презирство киян до себе.

Але і Мстиславові не судилося зібрати новий похід на Київ. Влітку він розхворівся і помер 19 серпня 1170 р. Перед смертю Мстислав домовився з братом Ярославом Луцьким, що Володимирську волость залишить своїм синам. Старший син Роман був тоді у Новгороді, прийшов до Володимира

восени. Проте і Гліб Юрійович недовго пережив Мстислава, був отруєний киянами на початку 1171 р. Його князювання, як почалося, так і закінчилося половецькою навалюю. Половці проникли за Київ, сплюндрували багато сіл і з великим полонном відійшли у степ. Михайло Юрійович знов на прохання помираючого Гліба кинувся услід, настиг половців вже за Бугом, багатьох побив і відібрав чотириста полонених.

Коли київський стіл став вакантним, ним розпорядилися Ростиславичі. Самі вони зайняли Київ знов не наважилися, натомість запросили дядька – Володимира Мстиславича. Саджаючи у Києві цю непопулярну і неприємну особу, вони сподівалися, що той буде відданим і слухняним виконавцем їхніх бажань. Володимир залишив Дорогобуж крадькома, переступивши присягу своїм “ротникам” – Ярославів Луцькому і покійному Мстиславі. 15 лютого 1171р. він сів у Києві, передавши Погорину своєму синові Мстиславі. Але вокняжіння Мстислава не сподобалося Боголюбському. Справа була не в самому Володимирові, це була настільки незначна особа, що не вийшла б з-під Андрійового впливу. Неприйнятним було самовільне розпорядження київським столом з боку Ростиславичів [21]. Андрій наказав Володимирові залишити Київ, а Ростиславичам зробив зауваження, але передав місто Романові Ростиславичу.

С. Соловійов застерігає, що, віддаючи Київ Ростиславичам, Андрій навряд чи керувався якимись симпатіями до них, він хотів поставити їх на місце, але не рвати з ними остаточно [22]. Тому його крок був дещо парадоксальним. Невідомо як би скінчилася ця історія для Володимира, якби він не помер 30 травня, просидівши на київському столі три з половиною місяці.

На початку липня до Києва прибув Роман. Його зустріли з хрестами митрополит, архімандрит печерський та інші ігумени, і всі кияни і братія його, “і була радість усім людям з Романового княжіння” [23]. Але реальна ситуація була далекою від ідилії. Незабаром Андрій прислав до Ростиславичів, вимагаючи видати йому Григорія Хотовича та ще двох бояр, підозрюваних у отруєнні Гліба. Ростиславичі ж Григорія не видали, а відпустили його від себе, щоб він знайшов більш надійний притулок. За таку непокору Андрій без подальших пояснень звелів Ростиславичам забиратися з Київської волості

до Смоленська, а Київ передав своєму братові Михайлові. Роман не схотів усобиці і залишив Київ, а Михайло послав туди замість себе брата Всеволода та племінника Ярополка, сам же залишвся у Торчеську. Суздальський клан прагнув якомога швидше звести Київ до другорядного міста, і подібні зверхні жести носили демонстративний характер.

Менші ж Ростиславичі не були такими піддатливими, як Роман, тому стали протестувати проти рішення Андрія, а потім вночі напали на Київ, полонили Всеволода і Ярополка з дружиною і посадили на стіл Рюрика, який напередодні був вигнаний новгородцями. Андрій знов повторив свої вимоги. Але Мстислав Ростиславич повелів остригти андрійового посла. Назривав конфлікт. Сіверські князі вирішили здобути вигоду з нього і під’юджували Андрія, пропонуючи свою допомогу. Андрій зібрав 50 тисяч війська і послав з ним свого сина Юрія. До нього за наказом Андрія приєдналися полки полоцькі, турівські, городенські. Навіть Роман Ростиславич надіслав смоленський полк, не наважуючись сваритися з Андрієм. Вже біля Києва до війська приєдналися сіверяни на чолі з Святославом Всеволодовичем. Оскільки стало відомо, що Андрій не прагне Києва для себе, то Святослав сподівався отримати Київ собі. Перейшовши Дніпро, союзники вступили до Києва, полишеного князями. Рюрик закотився у Білгороді, а Мстислав з Давидовим полком у Вишгороді, сам Давид подався за допомогою до Галича.

Святослав, приєднавши до своєї армії київське ополчення, набране, мабуть, примусово, а також чорних клобуків, вирушив 8 вересня до Вишгорода. Ніколи ще Україна-Русь не бачила такої рати, самих князів було 20. Вишгород було обложено. Мстислав не злякався і стійко відбивався. Щодня під стінами відбувалися сутички, і багато війська гинуло у них. Облога затяглася аж на 9 тижнів. Північні ополчення та Андрійові союзники, зібрані примусом, були виснажені. Між тим підійшов Ярослав “з усією Волинською землею” і почав переговори зі Святославом, домагаючись Києва. Святослав не погоджувався, та й Андрій не потерпів би цього. Тоді Ярослав вступив у контакти з Ростиславичами, і ті погодилися передати Київ йому. Ярослав пішов до Білгорода, щоб з’єднатися з Рюриком. Це викликало паніку серед війська Святослава. Чека-

ли, що до Ярослава ще приєднаються галичани та чорні клобуки. На світанку величезна армія кинулася переправлятися через Дніпро. Мстислав ударив по ній з Вишгорода, багато потонуло при переправі, багатьох полонено.

У грудні 1173 р. Ярослав став київським князем. Але в Києві залишилася могутня боярська партія, орієнтована на Святослава Всеволодича. Святослав не забарився оголосити претензії на долю в Київщині, а на випадок відмови пригрозив війною. Ярослав відмовив. Тоді Святослав у лютому 1174 р. зібрав братію і нагло напав на Київ. Ярослав не ризикнув закритися у Києві з однією своєю дружиною й утік до Луцька. Але й Святослав не ризикнув лишитися у Києві. Він захопив майно Ярослава “без числа”, його сім’ю і дружину та через дванадцять днів повернувся до Чернігова, не сподіваючись утримати Київ проти Ярослава та Ростиславичів. Ярослав повернувся і свій гнів вимістив на киянах, наклавши на них велику пеню, аби викупити свою княгиню і дітей.

Далі Ярослав пішов до Чернігова на Святослава, який уже воював з Олегом Святославичем. Київському і чернігівському князям вдалося помиритися, але ці незгоди спровокували Ростиславичів домагатися Києва. Вони звернулися по допомогу до Андрія. Боголюбський зв’язався зі своїми південними родичами, готуючи нову навалу. Київ мав повернутися під опіку Андрія, але 28 червня 1174 р. його було вбито. За смертю послідували усобиці, які остаточно звільнили Київ від суздальської опіки.

Ярослав знов втрутився у війну Святослава з Олегом, тепер вже у союзі з Ростиславичами, яким і належала ініціатива цього втручання, оскільки вони були родичами Олега. Святослав і цього разу встиг помиритися з усіма. Але у Київську волость з’явився Роман. Ярослав запідозрив, що той прийшов зайняти Київ, тому сам ретирувався до Луцька. Він відчував, що його становище досить хитке. Кияни були цілком вороже після їхнього “продажу”. Ростиславичі запропонували йому повернутися, але Ярослав не погодився. Так у Києві сів Роман.

Проте не полишив своїх претензій і Святослав. Уже 1176 р. він зайняв Київ. Сталося це так. Половці здійснили набіг на Поросся, оволоділи шістьма містами берендеїв і пішли до Раставця. Роман відрядив на допомогу своїх синів і Рюрика. Давид відправився теж,

але спізнився і наздогнав їх вже по дорозі. Руські полки було розбито і Святослав став вимагати, щоб у Давида відібрали уділ. Роман не виконав цю вимогу. Тоді Святослав відправив у Київську волость свого брата Ярослава та Олега Святославича, а за ними вирушив і сам. Похід зупинився під Вітичевим. У Треполі ж сидів разом з сином Романа Мстислав Дорогобузький. Він був свояком сіверян і здав їм місто. Роман, дізнавшись про це, не наважився відсиджуватися у Києві, “оскільки кияни ним незадоволені були” [24]. Роман відступив до Білгорода. Кияни вийшли до Святослава зі звісткою про це. Прийшли і чорні клобуки. Святослав вступив до Києва 20 липня 1176 р.

Усобиці, започатковані смертю Ростислава, майже затихли, оскільки знов вигорів горючий матеріал до них, суспільство знов потребувало перепочинку. Н.Полонська-Василенко вважала Ростислава “останнім авторитетним патріархом серед князів” [25]. Якоюсь мірою він повторив мономахові інтермеццо – правда, без тодішнього блиску і тривалості. Наступна за ним усобиця була і більш інтенсивною, і більш руйнівною, ніж у 40-50-х, але дещо коротшою, а головне – з виходом на відносно стабільний результат. Принципова відмінність даної доби від Великої Усобиці середини XII ст. – тепер вже існувало чітке протистояння Києва і Суздаль як центрів двох цілком різних державних організмів. О. Толочко цілком слушно констатує: “Дестабілізація Андрієм внутріполітичної ситуації в Київщині і гра на різних коаліціях князів, а у них – ставка кожен раз на нового претендента, принесла свої плоди: перша половина 70-х років XII ст. явила чи не найбільш строкатий калейдоскоп зміни у Києві князів” [26].

Двічі за століття князями-консолідаторами України-Русі виступали представники клану Ольговичів – вперше Всеволод II, вдруге – його син Святослав III. Обом відзначалися неабиякою здатністю до компромісів. Саме це і стало головним політичним чинником подальшої стабілізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карамзин Н. М. История государства Российского.- СПб., 1892.- Т. 2.-С. 200.
2. Толочко П. П. Древняя Русь.- К.: Наук. думка, 1987.- С. 133.
3. Літопис Руський.- К., 1989.- С. 293.
4. Толочко П. П. Древняя Русь.- С. 135.
5. Рыбаков Б. А. «Слово о полку Игореве» и его современники.- М., 1971.- С. 198.
6. Полн. собр. русских летописей.-Т. 9.- С. 237.
7. Там же.
8. Літопис Руський.- С. 295.
9. Соловьев С. М. История России.- М., 1956.- Кн. 1.- С. 213; Сергеевич В. И. Вече и князь.- СПб., 1908.- С. 120; Рыбаков Б. А. «Слово о полку Игореве»...- С. 141.
10. Літопис Руський.- С. 295.
11. Толочко П. П. Древняя Русь.- С. 139.
12. Соловьев С. М. История России.- Т. 2.- С. 213.
13. Греков Б. Д. Киевская Русь.- М., 1953.- С. 513.
14. Грушевський М. С. Нарис історії Київської, землі.- К.: Наук. думка, 1991.- С. 223; він же. Історія України-Руси.- Т. 2.- С. 197; він же. Ілюстрована історія України.- К., 1990.- С. 110.
15. Насонов А. Н. Князь и город в Ростово-Суздальской земле// Века.- 1924.- В. 1.- С. 3-24.
16. Зимин А. А. Холопы на Руси.- М., 1973.- С. 246-253.
17. Толочко П. П. Древняя Русь.- С. 141.
18. Літопис Руський.- С. 297.
19. Полное собрание русских летописей.- СПб., 1846.- Т. 2.- С. 311.
20. Татищев В. Н. История Российская.- Т.3.- С. 175.
21. Там же.- С. 183.
22. Соловьев С. М. История России.- Т. 2.- С. 241.
23. Літопис Руський.- С. 307.
24. Татищев В. Н. История...- Т. 3.- С. 218.
25. Полонська-Василенко Н. Історія України.- Т. I.- С. 156.
26. Толочко А. П. Князь в Древней Руси: власть, собственность, идеология.- К.: Наук. думка, 1992.- С. 51.

SUMMARY

SEARCH OF NEW MODELS OF STATE-POLITICAL DEVELOPMENT BY UKRAINE-RUS IN 60-70 ty YEARS OF XII CENTURY.

FEDAКА S.

In XII c. all the princes wanted to reign in Kyiv, but this turned out to the advantage of the enemies who were tearing Rus-Ukraine and thus Kyiv began to decline. That discord harmed more than the enemies. Prince Rostislav Mstislavich was the last Kievan prince who was still respected by his people and others peoples and maintained peace in the state.